

فن راهنمایی

(رشته مدیریت جهانگردی)

www.ketab.ir

دکتر اصغر حیدری

سرشناسه	: حیدری، اصغر، ۱۳۵۱ - Heidari, Asghar
عنوان و نام پدید آور	: فن راهنمایی / مولف اصغر حیدری؛ ویراستار علمی سمیه جهان تیغ‌مند.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: چهارده، ۲۴۱ ص: جدول.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۴۶۷. گروه مدیریت؛ ۱۱۷ / I
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0514 - 6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: راهنمایان تور - آموزش برنامه‌ای
موضوع	: Tour guides (Persons) -- Programmed instruction
موضوع	: گردشگری - آموزش برنامه‌ای
موضوع	: Tourism -- Programmed instruction
شناسه جزومه	: جهان تیغ‌مند، سمیه، ۱۳۶۱ - ویراستار
شناسه اثر رده	: دانشگاه پیام نور
شناسه افزوده	: Payam Noor University
رده بندی کنگر	: ۱۳۹۷ ۹۶۹/۷ ۷۱۵۴ G
رده بندی دیویی	: ۳۳۸/۴۷۹۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۵۸۱۰۱

فن راهنمایی

مؤلف: دکتر اصغر حیدری

ویراستار علمی: دکتر سمیه جهان تیغ‌مند

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول بهمن ۱۳۹۷

شابک: ۶- ۵۱۴ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0514 - 6

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید.

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه‌برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام‌نور: تهران، خیابان شهید رجایی،

نرسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران، تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۰۰۹۸۳۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

فهرست مطالب

پیشگفتار

یازده

فصل اول: اهمیت و نقش راهنمای گردشگری

۱

۱

۱

۲

۲

۴

۵

۶

۹

۱۰

۱۰

۱۱

۱۲

۱۶

۱۹

۲۰

۲۱

۲۲

۲۳

۲۵

۲۵

۲۵

هدف کلی

هدف‌های یادگیری

مقدمه

۱-۱ تعریف راهنما

۲-۱ اهمیت راهنمایان در تورهای گردشگری

۳-۱ هنر روایی راهنما

۴-۱ سیاست‌ها و خط‌مشی‌های راهنمایان تور

۵-۱ نقش‌های مختلف یک راهنمای تور

۱-۵-۱ نقش کاهش‌دهنده فشار و استرس وارد بر مسافر

۶-۱ گردشگری و راهنمایان محلی

۷-۱ سیاست دولت‌ها و راهنمایان گردشگری

۸-۱ چالش‌ها و جذابیت‌های شغل راهنمایی

۹-۱ شیوه‌های کسب اطلاعات راهنما

۱۰-۱ حقوق گردشگران بر راهنما

۱۱-۱ وظایف گردشگران در قبال راهنما

خلاصه فصل اول

خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول

خودآزمایی تشریحی فصل اول

فصل دوم: وظایف راهنمای تور

هدف کلی

هدف‌های یادگیری

- ۲۶ ۱-۲ شغل مهیج و حساس راهنمایان تور
- ۲۸ ۲-۲ معیار کاربرد احساسات و هیجانات در راهنمایی تور
- ۳۰ ۳-۲ معارفه تور
- ۳۰ ۴-۲ مسئولیت‌ها و وظایف راهنما
- ۳۱ ۵-۲ اجرای برنامه تور
- ۳۲ ۶-۲ آمادگی برای تور
- ۳۳ ۷-۲ استقبال و بدرقه گردشگران
- ۳۴ ۸-۲ مدیریت گروه
- ۳۵ ۱-۸ ارائه تورهای اختیاری
- ۳۵ ۲-۸ برنامه‌ریزی خرید در تور
- ۴۰ ۳-۲ عکاسی و فیلم‌برداری
- ۴۷ ۴-۸ انجام همکاری و هماهنگی‌های لازم در اجرای تور
- ۵۳ ۵-۸ توضیح جاذبه‌ها
- ۵۴ ۶-۸ معنای واسطه و نماینده
- ۵۵ ۷-۸ وظیفه پذیرش کننده و میزبانی
- ۵۶ ۸-۸ مشکلات تور
- ۵۶ ۹-۸ موارد بهداشتی و سلامتی
- ۶۰ ۱۰-۸ حل مشکلات مسافران
- ۶۰ ۱۱-۸ مراقبت از سلامتی خود و هم‌راهان
- ۶۱ ۱۲-۸ برقراری ارتباط مناسب
- ۶۲ ۱۳-۸ کنترل امور مالی
- ۶۲ ۱۴-۸ ارائه گزارش کار به دفتر مرکزی
- ۶۲ ۱۵-۸ هماهنگی برای جمع‌آوری انعام
- ۶۴ ۱۶-۸ انجام فعالیت‌های روز پایانی در تور
- ۶۴ ۱۷-۸ انجام امور اداری لازم
- ۶۴ ۱۸-۸ اعلام برنامه‌های تور آینده دفتر خدمات مسافرتی
- ۶۵ ۹-۲ فرایند اجرای تور
- ۶۶ ۱۰-۲ موارد پیش‌بینی نشده در اجرای تور
- ۶۷ ۱۱-۲ موارد برهم‌زدن برنامه تور
- ۶۷ ۱۲-۲ وظایف و فعالیت‌های یک راهنمای تور در مقصد
- ۶۸ ۱۳-۲ کار با شرکای گردشگری
- ۶۹ ۱۴-۲ وظایف کارگزاران تور ورودی
- ۷۲ ۱۵-۲ رزرو بیش از ظرفیت هتل
- ۷۳ ۱۶-۲ کنترل بار
- ۷۵ ۱۷-۲ میز پذیرش برای اعضای تور

۷۷	۱۸-۲ انواع فرم‌های درخواست در میز پذیرش
۷۸	۱۹-۲ فوریت‌ها (غیرمترقبه‌ها)
۷۹	۲۰-۲ وقت آزاد
۸۱	۲۱-۲ استخدام راهنمایان تور محلی
۸۲	۲۲-۲ قرارداد وسیله نقلیه - راننده
۸۳	۲۳-۲ خط‌مشی انعام‌دادن
۸۴	۲۴-۲ ارزیابی عرضه‌کنندگان سفر
۸۵	خلاصه فصل دوم
۸۷	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۸۹	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۹۱	فصل سوم: خصوصیات راهنمای تور
۹۱	هدف کلی
۹۱	هدف‌های یادگیری
۹۲	مقدمه
۹۳	۱-۳ ویژگی‌های فردی و شایستگی‌های اساسی و مهیج
۹۳	۲-۳ خصوصیات راهنما
۱۱۲	۳-۳ اعتماد و ارتباطات
۱۱۴	۴-۳ انواع اعتبار
۱۱۴	۵-۳ ویژگی‌های تخصصی و حرفه‌ای راهنما
۱۳۰	۶-۳ ویژگی‌های موقعیتی راهنمایان
۱۳۱	۷-۳ طبیعت‌گردی و راهنمای کویر
۱۳۴	خلاصه فصل سوم
۱۳۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۱۳۶	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۱۳۷	فصل چهارم: ارتباطات
۱۳۷	هدف کلی
۱۳۷	هدف‌های یادگیری
۱۳۷	مقدمه
۱۳۹	۱-۴ مفهوم ارتباطات
۱۴۰	۲-۴ ارتباطات نوین
۱۴۰	۳-۴ ویژگی‌های امکانات ارتباطی جدید
۱۴۳	۴-۴ مفاهیم اساسی ارتباطات میان‌فردی
۱۴۶	۵-۴ صمیمیت در شروع ارتباط
۱۴۷	۶-۴ موانع ارتباطات بین‌اشخاص

۱۴۹	۴-۶ تفاوت الگوهای ارتباطی زنان و مردان
۱۴۹	۴-۷ ارتباط غیرکلامی
۱۵۱	۴-۸ موانع ارتباطی
۱۵۳	۴-۹ انواع ارتباطات غیرکلامی
۱۵۳	۴-۱۰ سیستم ارتباطات غیرکلامی
۱۵۳	۴-۱۱ موارد مهم در ارتباطات غیرکلامی
۱۵۷	۴-۱۲ مشخصات فیزیکی
۱۵۸	۴-۱۳ ارتباط غیرکلامی و زبان بدن
۱۶۰	۴-۱۴ برخورد با افراد مسئله‌ساز
۱۶۳	۴-۱۵ نکاتی در برخورد با افراد مسئله‌ساز
۱۶۴	۴-۱۶ تحمل ناهنجاری‌های رفتاری
۱۶۵	۴-۱۷ زمینه‌های انعطاف‌پذیری
۱۶۶	۴-۱-۱ ویژگی‌های افراد انعطاف‌پذیر
۱۶۷	۴-۱۷-۲ ویژگی‌های افراد انعطاف‌ناپذیر
۱۶۷	۴-۱۸ فرهنگ و فضا: زمان در ارتباطات
۱۷۰	۴-۱۹ فضای شخصی
۱۷۰	۴-۲۰ ارتباطات کلامی
۱۷۵	۴-۲۱ سخنرانی در تور
۱۷۵	۴-۲۱-۱ تجزیه و تحلیل پیش از مساحت کردن
۱۷۷	۴-۲۱-۲ روان‌سنجی
۱۷۷	۴-۲۲ ارائه فیزیکی و شفاهی سخنرانی
۱۷۸	۴-۲۳ تمرین‌های صدا
۱۷۹	۴-۲۴ عوامل فیزیکی
۱۸۰	۴-۲۵ شروع سخنرانی
۱۸۱	۴-۲۶ توجه به تمام مهارت‌های ارتباطی
۱۸۲	۴-۲۷ حرکات بدن هنگام سخنرانی
۱۸۲	۴-۲۸ با حرکات خود دیگران را به خود علاقه‌مند کنید.
۱۸۳	۴-۲۹ سرعت سخن
۱۸۴	۴-۳۰ استفاده بجا از شوخی
۱۸۵	۴-۳۱ طرز ایستادن
۱۸۶	خلاصه فصل چهارم
۱۸۷	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۸۹	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۱۹۱	فصل پنجم: ارزیابی، بهبود و آموزش راهنمایان
۱۹۱	هدف کلی
۱۹۱	هدف‌های یادگیری

مقدمه

- ۱۹۲ ۱-۵ ویژگی‌های منفی افراد شاغل در صنعت گردشگری
- ۱۹۳ ۲-۵ آموزش شغلی و تخصصی
- ۱۹۶ ۳-۵ انواع آموزش‌های رایج برای نیروی انسانی:
- ۱۹۷ ۴-۵ صدور گواهینامه
- ۱۹۹ ۵-۵ برخی دیگر از روش‌ها و فنون آموزش منابع انسانی
- ۲۰۰ ۶-۵ توسعه منابع انسانی
- ۲۰۱ ۷-۵ آموزش راهنمایان
- ۲۰۲ ۸-۵ نظارت بر کار راهنمایان
- ۲۰۲ ۹-۵ بررسی دانش‌های تکمیلی برای راهنما
- ۲۰۳ ۱۰-۵ آزمون
- ۲۰۶ ۱۱-۵ ارزیابی اعتماد به نفس
- ۲۰۷ ۱۲-۵ ویژگی‌های یک حرفه و شغل
- ۲۰۹ ۱۳-۵ حرفه‌ای گردن راهنمایان
- ۲۱۱ ۱۴-۵ نظرسنجی از مسافران
- ۲۱۲ ۱۵-۵ نمونه فرم ارزیابی تور
- ۲۱۴ ۱۶-۵ فرم ارزیابی از راهنمای تور بی‌الملد
- ۲۱۶ ۱۷-۵ فناوری اطلاعات و ارتباطات در راهنمایی
- ۲۱۷ ۱۸-۵ تور مجازی
- ۲۱۸ ۱۹-۵ محتوای دوره‌های آموزشی
- ۲۲۰ ۲۰-۵ جایگاه راهنمایان تور در ایران
- ۲۲۲ ۲۱-۵ ابزار و امکانات مورد نیاز راهنما
- ۲۲۴ ۲۲-۵ کارنامه شغلی راهنمایان تور
- ۲۲۵ ۲۳-۵ فدراسیون جهانی راهنمایان گردشگری
- ۲۲۶ ۲۴-۵ جامعه راهنمایان ایرانگردی و جهانگردی ایران
- ۲۲۶ ۲۴-۵ کلیات
- ۲۳۰ ۲۵-۵ سوگندنامه راهنمایان گردشگری جهانگردی
- ۲۳۱ خلاصه فصل پنجم
- ۲۳۳ خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
- ۲۳۴ خودآزمایی تشریحی فصل پنجم

پاسخنامه

- ۱۹۱
۲۳۷

منابع

پیشگفتار

یکی از امتیازهای گردشگری این است که بیشتر کشورها آن را در برنامه توسعه ملی خود گنجانده‌اند. گردشگر می‌تواند، یکی از پایه‌های بنیادین توسعه جوامع به‌ویژه جوامع توسعه‌یافته باشد. اوراق اصطلاح صنعت بدون دود، به‌صنعت گردشگری خود گویای نقش بی‌ضرر آن در رشد جوامع است. روشن است که گردشگری، تمام شاخص‌های توسعه پایدار جوامع را بدون نیاز به سرمایه‌گذاری‌های سنگین بهبود می‌بخشد. در این میان، کشور ما نیز به‌لحاظ موقعیت مکانی و داشتن عناصر مهم جذب گردشگری در تلاش است تا از اقتصاد تک‌پایه‌ای به سمت اقتصاد متنوع و باثبات حرکت کند. بدون شک دستیابی به چنین اهدافی مستلزم شناخت و توجه بیشتر به‌فواید گردشگری است تا با یک پشتوانه علمی و آگاهی از آثار مثبت و منفی این پدیده در جهان و ایران به‌انتخاب آگاهانه دست زد.

سیر رشد اوقات فراغت و ارزانی حمل‌ونقل، همچنان ادامه می‌یابد و مردم از روزهای تعطیل خود استفاده بیشتر و بهتری می‌کنند. به‌همین دلیل به‌تدریج مقاصد مسافرتی جدیدی به‌وجود آمده و در نتیجه، جهانگردی به یکی از بزرگ‌ترین بخش‌های اقتصادی تبدیل شده‌است که نیاز به مدیریت جدی و صحیح دارد. مدیریت جهانگردی را می‌توان در سه سطح مورد تجزیه و تحلیل قرارداد:

در سطح نخست، دولت جای دارد که با تعیین راهبرد و تنظیم برنامه، چارچوبی برای فعالیت‌های این بخش مهیا می‌سازد. در سطح دوم، مؤسسات و سازمان‌های مختلفی قرار دارند که اجرای عملیات را بر عهده‌دارند، مانند هتل‌ها و تسهیلات اسکان،

خدمات پذیرایی، جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی و غیره، در سطح سوم، مؤسسات و سازمان‌های مختلفی که خدمات حمایتی را ارائه می‌دهند، قرار دارند، همچون پلیس، گمرک، مهاجرت، پست، صنوف فعال گردشگری، رسانه‌ها و غیره.

یکی از ارکان مدیریت جهانگردی، تور و اجرای گشت‌های تفریحی در داخل و خارج کشور است. مسلماً اجرای یک گشت موفق نیاز به مدیریت و راهنمایی صحیح و اصولی دارد که عدم توجه به آن به شکست تور منجر خواهد شد و متعاقب آن، نارضایتی مشتری را به دنبال خواهد داشت.

با توجه به گنجاندن درس‌هایی تحت عناوین راهنمایان تور، سرپرستی گشت‌های جهانگردی و همچنین اجرای دوره‌های کاربردی راهنمایان جهانگردی در مؤسسات خصوصی و دانشگاهی، کمبود منابعی منسجم در این زمینه به‌خوبی احساس می‌شود. هرچند هر مجوعه آموزشی برای خود جزواتی را برای آموزش مفاهیم و اصول تدارک دیده‌بود، بنا بر این شد تا با گردآوری و نظم‌دادن به مطالب یادشده بتوانیم منابعی برای دانشجویان، دانش‌پژوهان، و علاقه‌مندان در این حوزه گردآوری کنیم.

آشنایی با فن راهنمایی در تور، در پنج فصل تنظیم شده است. فصل اول، به اهمیت و نقش راهنمایان در توسعه گردشگری، تأییدهای کسب اطلاعات راهنما، وظایف گردشگران نسبت به راهنما، چالش‌ها و محدودیت‌های شغل راهنمایی اشاره دارد.

فصل دوم، نگاهی به مسئولیت‌ها و وظایف راهنما، مدیریت گروه، معیار کاربرد احساسات و هیجانات در راهنمایی تور، وظایف و تعالیفات یک راهنمای تور در مقصد و کار با شرکای گردشگری دارد. این فصل از اهداف خاصی برخوردار است، زیرا راهنمایان در این فصل با وظایف خود در یک تور آشنا می‌شوند و در خصوص آنچه باید در یک تور انجام پذیرد، آموزش می‌بینند. بسیاری از راهنمایان در انجام وظایف خود دچار مشکل هستند، زیرا به وظایف خود به‌خوبی آگاه نیستند.

فصل سوم، به خصوصیات یک راهنمای تور می‌پردازد. خصوصیتی که لازمه کار در حرفه راهنمای تور است در این فصل مباحث، خصوصیات راهنمای تور، چگونگی راهبرد احساسات در شغل راهنمایان، ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری، ویژگی‌های تخصصی و حرفه‌ای، اعتبار و احترام راهنما، اعتماد و ارتباطات، انواع اعتبار، طبیعت گردی و راهنمای کویر و ویژگی‌های موقعیتی راهنمایان مطرح می‌شوند.

به لحاظ اهمیت ارتباطات، فصل چهارم به ارتباطات کلامی و غیرکلامی می پردازد. مفهوم ارتباطات، ارتباطات نوین، مفاهیم اساسی ارتباطات میان فردی، موانع ارتباطی، فرهنگ و فاصله زمان در ارتباطات، سخنرانی در تور موضوعات دیگر را تشکیل می دهند. این فصل به این دلیل در کتاب گنجانده شده است که یکی از ابزارهای مهم راهنمای تور، سخنوری است و بدون این ابزار تقریباً هیچ راهنمایی نمی تواند فعالیت کند.

فصل پنجم و پایانی به ارزیابی و بهبود اشاره دارد، زیرا ارزیابی باعث بهبود کارها خواهد شد. باید این امر یک کار مستمر و همیشگی باشد. آموزش شغلی و تخصصی، آموزش راهنمایان، نظارت بر کار راهنمایان، حرفه ای گری راهنمایان و اینکه چه چیزهایی باعث کامل شدن و حرفه ای شدن مدیر تور می شود، فرم های نظرسنجی از مسافران فناوری اطلاعات ارتباطات و فن راهنمایی، جایگاه راهنمایان تور در ایران، ابزار و امکانات مورد نیاز راهنما و کاراهه شغلی راهنمایان تور اهم موضوعات مورد مطالعه فصل را شکل می دهد. در پایان نیز به اتحادیه ها و فدراسیون های مربوطه پرداخته است.

این کتاب از معدود کتاب هایی است که در چند سال اخیر تدوین می شود و جامعه گردشگری کشور، اعم از بخش آموزش، اجرا، نظارت، دفاتر خدمات مسافرتی، گردشگری و راهنمایان چنین خلأی را احساس می کند. نگارنده، سابقه چندین ساله در راهنمایی تورهای مختلف داشته است؛ بنابراین همین امر باعث شده است تا مطالب به صورت کاربردی و عملیاتی تدوین شود تا مشتاقان و دست اندرکاران و دانشجویان بتوانند مطالب مورد نیاز خود را در قالب های نظم یافته به درستی به دست آورند. بسیاری از مطالب عنوان شده در این مجموعه، به صورت پراکنده وجود داشته است، ولی ارتباط موضوعی و سازمان دهی مطالب از نقاط قوت کار است. ضمن اینکه برای بهره مندی مناسب تر دانشجویان محترم، پرسش هایی در پایان هر فصل تدوین شده است تا به فهم بهتر مطالب کمک کند. نمی توان گفت مطالعه این کتاب فقط برای دانشجویان رشته های مرتبط با گردشگری مفید است، بلکه مطالعه آن به همه دست اندرکاران و سازمان های گردشگری، مؤسسات آموزشی مرتبط، دفاتر خدمات مسافرتی و گردشگری، هتلداران، علاقه مندان به مطالعه مباحث گردشگری و گردشگران نیز توصیه می شود.

در چاپ دانشگاه پیام نور بر آن شدیم که برخی اصلاحات و ویرایش‌های کمک‌کننده به ارتقای سطح کیفی کتاب را انجام دهیم و تاحدودی نقایصی را که وجود داشت برطرف کنیم. در نتیجه، حدود ۳۰-۴۰ درصد مطالب به‌روز شدند. به‌تناسب اهمیت و ویژگی‌های آن، مطالب مناسبی به‌فصول مختلف، اضافه‌شد و مواردی که کمتر به‌فن راهنمایی ارتباط داشت، حذف شدند. بدیهی‌است کماکان کارهای اولیه در این حوزه نهالی از اشکال نیست، بنابراین از همه دست‌اندرکاران به‌خصوص جامعه علمی و تخصصی گردشگری انتظار داریم با انتقادات و پیشنهادات خود در جهت بهبود این اثر، ما را یاری رسانند.

دکتر اصغر حیدری